

УДК 008

DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2025.1.17>**Прокопенко Олексій Володимирович,**

кандидат філософських наук,

доцент кафедри господарсько-правових

та суспільно-політичних дисциплін

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

ORCID ID: 0009-0001-4805-4986

o.prokopenko@snu.edu.ua

Подніглазов Кирило Дмитрович,

аспірант

Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля

ORCID ID: 0009-0009-1078-0622

**КУЛЬТУРА ЯК ОСНОВНА СКЛАДОВА
РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА У РІЗНІ ЕПОХИ**

У статті розглядається культура як визначальний чинник розвитку суспільства, впливаючи на всі сфери його життя – від освіти і науки до політики та економіки. Культура є основою існування та розвитку будь-якого суспільства. Вона визначає моральні, етичні, соціальні та духовні орієнтири, які впливають на всі сфери життя людини. Культура формує ідентичність нації, сприяє соціальній згуртованості та виступає двигуном прогресу. У різні історичні періоди культура виступала як рушійна сила прогресу, змінюючи спосіб мислення та соціальні структури. Від античної цивілізації, яка заклала основи філософії, мистецтва та права, до середньовічної культури, що розвивалася під впливом релігії та феодальних традицій, кожна епоха демонструє, що культура є невід'ємною складовою суспільного розвитку.

Епоха Відродження принесла гуманістичні ідеали, які стимулювали розвиток науки та мистецтва, а Просвітництво заклало основи демократичних цінностей і прав людини. У XIX–XX століттях культура стала інструментом соціальних трансформацій, відображаючи процеси індустріалізації, національних відроджень і боротьби за свободу. Сучасна епоха цифрових технологій та глобалізації відкрила нові горизонти для культурного обміну, але водночас спричинила загрозу уніфікації та зникнення локальних культурних традицій.

Дослідження культурного розвитку суспільства дає змогу усвідомити його роль у формуванні національної ідентичності, соціального порядку та моральних засад. Культура не лише відображає минуле, а й прокладає шлях у майбутнє, забезпечуючи сталість і динаміку цивілізаційного поступу.

У різні історичні епохи культура була рушійною силою змін, визначаючи напрямки розвитку цивілізацій.

Ключові слова: *культурна складова, культурне виховання, розвиток мистецтва, історичне мистецтво, сучасна епоха.*

Prokopenko Oleksii, Podniglazov Kirill. CULTURE AS A MAIN COMPONENT OF THE DEVELOPMENT OF SOCIETY IN DIFFERENT ERAS

The article considers culture as a determining factor in the development of society, influencing all spheres of its life – from education and science to politics and economics. Culture is the basis of the existence and development of any society. It determines moral, ethical, social and spiritual guidelines that influence all spheres of human life. Culture shapes a nation's identity, promotes social cohesion, and acts as an engine of progress. In different historical periods, culture has acted as a driving force of progress, changing ways of thinking and social structures. From ancient civilization, which laid the foundations of philosophy, art, and law, to medieval culture, which developed under the influence of religion and feudal traditions, each era demonstrates that culture is an integral part of social development.

The Renaissance brought humanistic ideals that stimulated the development of science and art, and the Enlightenment laid the foundations of democratic values and human rights. In the 19th and 20th centuries, culture became an instrument of social transformation, reflecting the processes of industrialization, national revivals, and the struggle for freedom. The modern era of digital technologies and globalization has opened new horizons for

cultural exchange, but at the same time has created the threat of unification and the disappearance of local cultural traditions.

The study of the cultural development of a society allows us to understand its role in the formation of national identity, social order, and moral principles. Culture not only reflects the past, but also paves the way for the future, ensuring the stability and dynamics of civilizational progress.

In different historical eras, culture was the driving force of change, determining the directions of development of civilizations.

Key words: *cultural component, cultural education, development of art, historical art, modern era.*

Вступ. Культура завжди була ключовим чинником розвитку суспільства, визначаючи його моральні цінності, соціальні норми, світогляд та рівень інтелектуального поступу. Вона формує ідентичність народів, сприяє збереженню традицій та водночас забезпечує інноваційні зміни. Однак упродовж історії постає низка проблем, пов'язаних із культурним розвитком це: глобалізація та культурна уніфікація, динаміка культурних змін, вплив технологій на культуру, роль культури у суспільних трансформаціях, збереження культурної спадщини.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідження таких вчених, як П'єр Бурдьє та Кліффорд Гірц, доводять, що культура є своєрідним «капіталом», який визначає соціальне становище особи та групи в суспільстві. Дослідження демонструють, що культурні революції часто передують політичним та економічним змінам такими як: ренесанс сприяв розвитку науки та просвітництва, французьке Просвітництво стало підґрунтям для демократичних змін, українське культурне відродження XIX–XX ст. сприяло національному самоусвідомленню.

Річард Флорида у своїй концепції «креативного класу» доводить, що культура сприяє розвитку інноваційної економіки. Міста з розвиненою культурною інфраструктурою залучають креативних фахівців, що стимулює економічне зростання.

Дослідження Тома Ворсманна свідчать, що рівень культурного капіталу громадян (освіта, доступ до культурних ресурсів) прямо корелює з економічною мобільністю. У суспільствах, де культура є доступною для всіх, рівень економічної нерівності нижчий.

Мета статті. Метою цієї статті є дослідження ролі культури як основної складової розвитку суспільства в різні історичні епохи.

У роботі розглядається вплив культурних чинників на соціальні, економічні, політичні та науково-технічні процеси, а також аналізується їхня трансформація під впливом глобалізаційних та технологічних змін. Дослідження спрямоване на виявлення закономірностей у розвитку культури, її адаптивної функції та значення у формуванні цивілізаційних цінностей, що сприяють прогресу людства.

Матеріали та методи. Визначення найбільш ефективних методів дослідження культури дозволяє не тільки розуміти минулі соціальні процеси, а й прогнозувати майбутні тенденції розвитку людства. Дослідження культури змінювалася протягом історії відповідно до розвитку наукових підходів, філософських концепцій та технологічного прогресу.

Виклад основного матеріалу. Основною та головною складовою розвитку суспільства є сукупність духовних, матеріальних, інтелектуальних і соціальних цінностей, норм, традицій та форм діяльності, які визначають спосіб життя людей, їхню взаємодію та суспільний прогрес. Вона є ключовим чинником формування світогляду, моралі, науки, мистецтва, освіти та технологій, забезпечуючи безперервний розвиток цивілізації. Культура не лише відображає історичний досвід людства, а й створює передумови для його подальшого вдосконалення, адаптації до змін та збереження національної ідентичності в умовах глобалізації.

Основні аспекти впливу культури на розвиток суспільства. *Духовний та моральний розвиток.* Культура є джерелом духовного збагачення суспільства. Завдяки літературі, музиці, живопису, театру та кіно людина отримує можливість усвідомити себе, осмислити навколишній світ та знайти своє місце у ньому. Мистецтво формує емоційну

чутливість, естетичний смак та сприяє розвитку моральних цінностей.

Ідентичність та традиції. Кожна нація має свою унікальну культуру, яка зберігає її традиції, мову, звичаї та історичну пам'ять. Культурна спадщина передається з покоління в покоління, зміцнюючи почуття національної гордості та соціальної згуртованості. Вивчення культурних особливостей різних народів сприяє взаєморозумінню та мирному співіснуванню у глобалізованому світі.

Освіта і культура. Освіта нерозривно пов'язана з культурою. Саме через освітні процеси відбувається передача знань, світоглядних орієнтирів та моральних норм. Завдяки культурному вихованню людина стає більш освіченою, здатною до критичного мислення та творчої діяльності. Бібліотеки, музеї, театри та інші культурні установи відіграють важливу роль у формуванні інтелектуального потенціалу суспільства.

Економічний аспект культури. Культура є важливим чинником економічного розвитку. Креативні індустрії, такі як кінематограф, музика, мода, дизайн та туризм, створюють нові робочі місця, залучають інвестиції та сприяють зростанню економіки. У сучасному світі культурні продукти є важливим експортним ресурсом, що визначає конкурентоспроможність країн на міжнародному рівні.

Культура як рушій соціальних змін. Упродовж історії культура виступала інструментом соціальних трансформацій. Епохи Відродження, Просвітництва, соціальні реформи та революції значною мірою ґрунтувалися на культурних змінах. Сучасні суспільства також переживають культурні зрушення, пов'язані з розвитком цифрових технологій, нових форм мистецтва та зміною соціальних норм.

Культура є багатогранним явищем, яке охоплює різні аспекти життя суспільства. Залежно від сфери впливу та особливостей прояву виділяють такі основні види культури:

- **Матеріальна культура.** Цей вид культури включає всі матеріальні об'єкти, створені людиною для задоволення своїх потреб: архітектуру, технічні досягнення, побутові предмети, транспортні засоби тощо. Вона відо-

бражає рівень розвитку науки, технологій та економіки суспільства.

- **Духовна культура.** До духовної культури належать мистецтво, наука, освіта, релігія, мораль та філософія. Вона формує світогляд людини, її ціннісні орієнтири та моральні принципи. Духовна культура є джерелом натхнення та творчості.

- **Соціальна культура.** Соціальна культура включає традиції, звичаї, норми поведінки та міжособистісні відносини. Вона визначає, як люди взаємодіють один з одним у суспільстві, регулюючи їхню поведінку через соціальні інститути та етикет.

- **Політична культура.** Політична культура охоплює систему політичних поглядів, ідеологій, традицій та норм, що регулюють участь громадян у політичному житті. Вона визначає рівень демократизації суспільства, його політичну свідомість та активність.

- **Художня культура.** Це окремий вид культури, що включає всі форми мистецтва: живопис, музику, театр, кіно, літературу та інші. Художня культура є відображенням естетичних ідеалів суспільства, сприяє розвитку емоційного та творчого потенціалу людини.

Культура як складова суспільного життя постійно змінюється та розвивається. Вона охоплює всі сфери діяльності людини, впливаючи на її світогляд, поведінку та спосіб взаємодії з оточенням. Залежно від характеру змін, джерел впливу та напрямків розвитку виділяють кілька основних різновидів культурного розвитку.

1. Еволюційний розвиток культури. Цей тип розвитку відбувається поступово, через накопичення та передавання знань, традицій і цінностей від покоління до покоління. Він характерний для стабільних суспільств, де культура змінюється повільно, але безперервно.

- Традиційна українська культура – збереження народних звичаїв, ремесел, фольклору.

- Європейське мистецтво доби Ренесансу – розвиток живопису, архітектури, науки на основі античної спадщини.

2. Революційний розвиток культури. Відбувається стрибкоподібно, через радикальні зміни, які можуть бути спричинені

революціями, війнами, відкриттям нових технологій або значними суспільними зрушеннями.

- Французька революція (XVIII ст.) – зміна цінностей, поширення ідей рівності та демократії.

- Революція в музиці XX ст. – поява джазу, року, електронної музики.

3. *Інноваційний розвиток культури.* Зумовлений появою нових ідей, технологій, способів мислення, що поступово змінюють культурний простір. Інноваційні процеси можуть охоплювати науку, мистецтво, побутову культуру.

- Поява кінематографа та телебачення – новий спосіб передачі інформації та мистецтва.

- Інтернет та цифрова культура – поширення електронних книг, цифрового мистецтва, соціальних мереж.

4. *Диференціація культурного розвитку.* Передбачає розмаїття культурних форм, їх взаємодію та розвиток у різних напрямках. Це може бути вплив різних етнічних, релігійних, соціальних груп на культурний процес.

- Багатокультурність мегаполісів – поєднання традицій різних народів.

- Ф'южн у музиці, кухні, моді – синтез різних культурних елементів.

5. *Глобалізаційний розвиток культури.* У сучасну епоху культура розвивається через глобалізаційні процеси, що сприяють обміну інформацією між країнами та народами.

Позитивні аспекти:

Доступ до світової культурної спадщини. Можливість швидкого поширення ідей. Виникнення спільних світових цінностей.

Негативні аспекти:

Загроза зникнення локальних культур. Уніфікація способу життя.

- Поширення англійської мови як універсального засобу комунікації.

- Популярність західної поп-культури у світі.

6. *Регресивний розвиток культури.* Це процес занепаду певних культурних явищ через соціальні кризи, війни, цензуру або руйнування історичної пам'яті.

- Знищення бібліотеки в Александрії – втрата унікальних знань давнини.

- Радянська русифікація в Україні – придушення національної культури, знищення діячів культури.

Культура завжди була не лише дзеркалом суспільства, а й рушійною силою його розвитку. Упродовж минулих століть вона відігравала ключову роль у формуванні цінностей, ідентичності, норм поведінки та технологічного поступу. Залежно від епохи, культурні досягнення сприяли інтелектуальному, політичному та економічному зростанню суспільств.

В античні часи (Греція, Рим) культура була осередком філософії, мистецтва та науки. Великі мислителі, такі як Платон і Арістотель, заклали основи логіки, етики та державного управління. Театр, література й архітектура сприяли розвитку громадської думки та політичних систем.

Середньовіччя, попри усталені уявлення про «темні віки», мало глибокий культурний вплив через християнську традицію. Монастирі стали центрами освіти та переписування книг, що зберегло знання античного світу для майбутніх поколінь. Готичні собори та іконопис стали виразом духовного життя, а культура лицарства – еталоном моральних норм.

Епоха Відродження (XIV–XVI ст.) стала справжнім вибухом культури. Відродження античної спадщини стимулювало розвиток науки (Коперник, Галілей), мистецтва (Леонардо да Вінчі, Мікеланджело) та літератури (Шекспір, Данте). Друкарський верстат Гутенберга (XV ст.) зробив книги доступними, що сприяло поширенню знань.

У XVIII–XIX ст. Просвітництво та романтизм вплинули на суспільний устрій: ідеї свободи, рівності, прав людини знайшли відображення в політичних змінах (Французька революція, скасування кріпацтва). Культура формувала суспільну свідомість через літературу (Вольтер, Руссо, Шевченко), музику (Бетховен, Чайковський) та мистецтво.

У XX ст. культура стала інструментом масового впливу. Кіно, радіо та телебачення перетворили мистецтво на потужний засіб формування громадської думки. Світові війни

та тоталітарні режими показали, як культура може бути як інструментом пропаганди, так і засобом опору (дисидентський рух, поезія Олеся Гончара).

Попри виклики, культура залишалася рушієм розвитку: авангардне мистецтво, джаз, рок-н-рол, поп-культура, розвиток інтернету у XXI столітті дали новий імпульс глобальному культурному обміну.

Висновки. Культура у всі часи була фундаментом будь-якого суспільного розвитку. Вона формувала цінності, світогляд, визначала соціальні норми, об'єднувала людей і відкривала шлях до інновацій. Розвиток суспільства нерозривно пов'язаний із культурними процесами, адже саме вони визначають рівень його свідомості, творчості та гармонії.

Культурні традиції та інститути сприяли згуртованості спільнот, регулювали взаємини між людьми та визначали соціальну

структуру. У різні епохи культура допомагала суспільствам адаптуватися до змін, зберігаючи при цьому історичну спадщину.

Культурні цінності впливали на трудову етику, підприємництво, освітній рівень та інноваційний потенціал суспільств. У країнах і регіонах з розвиненим культурним капіталом відбувалося швидше економічне зростання та соціальна мобільність.

У різні історичні періоди політична культура впливала на форми правління, розвиток демократії та становлення державних інститутів. Високий рівень громадянської культури сприяв формуванню правових і демократичних суспільств.

Без культурного розвитку неможливий гармонійний розвиток людства.

Тому підтримка культурних ініціатив, збереження національної спадщини та сприяння міжкультурному діалогу мають бути пріоритетними завданнями сучасного суспільства.

Література:

1. Актуальні проблеми історії, теорії та практики художньої культури: зб. наук. праць; вип. XXXII. Журнал. Київ: Міленіум, 2014. 460 с.
2. Васянович Г. П. *Мистецтва перла пахнуть морем: Поезії в 3-х кн. Кн. 3.* / Г. П. Васянович. Львів: «Сполом», 2020. 196 с.
3. Історія української культури / за заг. ред. д-ра І. Крип'якевича. Нью-Йорк, 1990. 719 с.
4. Miller M. Circe. Little, Brown and Company. 2018. 352p.
5. Nochlin L. Women, Art, and Power: And Other Essays. [Internet Archive]. (1988). URL: <https://archive.org/details/womenartpoweroth0000noch>
6. Ничкало Н. Г. (ред.) Мистецтво у розвитку особистості: монографія. Зелена Буковина, 2006, с. 224.
7. Семчишин М. Тисяча років української культури. *Історичний огляд культурного процесу. 2-ге вид., фототипне.* / М. Семчишин. Київ: АТ «Друга рука», МП «Фенікс», 1993. 550 с.
8. Чепелик О. Імерсивні середовища, VR, AR в українському сучасному мистецтві останніх років. *Сучасне мистецтво*. 2021. No 17. С. 23–40.
9. Чорненький Я. Я. Культурологія. Теорія. Практика. *Самостійна робота: навчальний посібник*. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 392 с.

References:

1. Aktualni problemy istorii, teorii ta praktyky khudozhnoi kultury [Current problems of history, theory and practice of artistic culture]: zb. nauk. prats; vyp. XXXII – collection of scientific works; issue XXXII. (Eds.) 2014. Kyiv: Millennium [in Ukrainian].
2. Vasyanovych, G. P. (2020). Mystetstva perla pakhnut morem: Poezii v 3-kh kn. Kn. 3. [The arts of pearls smell of the sea: Poems in 3 volumes]. *Knyha 3 -Book 3*. Lviv: "Spolom" [in Ukrainian].
3. Krypyakevych, I. (Eds.) (1990). Istoriiia ukrainskoi kultury [History of Ukrainian culture] / Edited by Dr. New York: [in Ukrainian].
4. Miller M. Circe. Little, Brown and Company. 2018. 352 p.
5. Nochlin, L. (1988). Women, Art, and Power: And Other Essays. [Internet Archive]. Retrieved from <https://archive.org/details/womenartpoweroth0000noch>
6. Nychkalo, N.H. (Ed.). (2006). Mystetstvo u rozvytku osobystosti: monohrafiya [Art in personality development: a monograph]. Zelena Bukovyna, 224 [in Ukrainian].

7. Semchyshyn, M. (1993). Tysiacha rokiv ukrainskoi kultury [A Thousand Years of Ukrainian Culture]. *Istorychnyi ohliad kulturnoho protsesu. 2-he vyd., fototypne* – *Historical Review of the Cultural Process. 2nd ed., phototype*. Kyiv: JSC “Druha Ruka”, MP “Feniks” [in Ukrainian].
8. Chepelyk, O. (2021). Ymersyvni seredovyshcha, VR, AR v ukrainskomu suchasnomu mystetstvi остан-nikh rokiv [Immersive environments, VR, AR in modern Ukrainian art in recent years]. *Suchasne mystetstvo – Contemporary Art*, 17, 23–40 [in Ukrainian].
9. Chornenky, Ya. Ya. (2004). Kulturolohiia. Teoriia. Praktyka.[Culturology. Theory. Practice]. *Samostiina robota: navchalnyi posibnyk* – *Independent work: textbook*. Kyiv: Center for Educational Literature [in Ukrainian].